

Algemene Inlichtingen- en
Veiligheidsdienst
*Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties*

De erfenis van Syrië

Mondiaal jihadisme blijft dreiging voor Europa

In AIVD-publicaties duiden we ontwikkelingen in de wereld op basis van ons inlichtingenonderzoek op dat moment. Door publicaties uit te brengen draagt de AIVD bij aan het publieke debat over een bepaald thema. Een AIVD-publicatie beschrijft een algemeen beeld dat in individuele gevallen kan afwijken.

Samenvatting

Jihadistisch-terroristische dreiging nieuwe normaal

De aanhoudende jihadistisch-terroristische dreiging tegen het Westen lijkt een structureel onderdeel van onze samenleving te zijn geworden. Deze dreiging ontstaat door een wisselwerking tussen prominente jihadistische organisaties (zoals Islamitische Staat in Irak en al-Sham (ISIS) en Al Qaida), netwerken en individuele aanhangers en sympathisanten. Samen vormen zij de mondiale jihadistische beweging.

Het conflict in Syrië als katalysator van het mondiale jihadisme

Het conflict in Syrië en de daaraan verbonden opkomst van ISIS hebben een groot mobiliserend effect gehad op de mondiale jihadistische beweging. Mede door de wijdverspreide en professioneel ogende propaganda is de drempel om uit te reizen naar een jihadistisch strijdgebied verlaagd. Ook de drempel om aanslagen uit te voeren in eigen land lijkt naar beneden te zijn bijgesteld.

ISIS niet verslagen, ook Al Qaida nog in leven

ISIS is alles behalve definitief verslagen en heeft zich omgevormd tot een voor hen vertrouwde ondergrondse beweging. Ze bereiden zich voor op een wederopstanding in een poging de droom van het kalifaat opnieuw te verwezenlijken. Het ondergrondse karakter van de organisatie heeft gevolgen voor de capaciteit van ISIS om aanslagen in het Westen voor te bereiden, aan te sturen en te coördineren. Toch heeft ISIS nog altijd de intentie om aanslagen in het Westen te (laten) plegen. Het zwaartepunt ligt hierbij op het mobiliseren van aanhangers en sympathisanten wereldwijd. Of ISIS hierin slaagt, is mede afhankelijk van ontwikkelingen in Irak en Syrië.

Al Qaida hoopt te kunnen profiteren van het verval van ISIS en wil zich opnieuw opwerpen als aanvoerder van het mondiale jihadisme. In de schaduw van ISIS is in Syrië een machtsbasis gevestigd vanwaaruit de internationale jihadistische ambities van Al Qaida een nieuwe impuls krijgen.

Relatief belang van ‘merknamen’

ISIS en Al Qaida zullen voorlopig met elkaar blijven concurreren. Ondanks de blijvende breuk tussen ISIS en Al Qaida op leiderschapsniveau kunnen individuele aanhangers en sympathisanten van beide organisaties wel degelijk met elkaar samenwerken. Voor een aantal jihadisten is het jihadistisch gedachtegoed de verbindende factor en is de waarde van jihadistische ‘merknamen’ minder belangrijk. Toch zorgt de breuk tussen ISIS en Al Qaida ook buiten het strijdgebied voor verdeeldheid binnen de jihadistische beweging.

Mondiaal jihadisme is langetermijndreiging

Niet alleen de grote aantallen uitreizigers, de aanzienlijke aantallen terugkeerders, gefrustreerde uitreizigers en gesneuvelden, maar ook hun interactie met het achtergebleven thuisfront hebben de dynamiek binnen de jihadistische beweging in Europa sterk beïnvloed. De aantrekkingskracht van het jihadistisch gedachtegoed blijft bestaan en is daarmee een dreiging voor de langere termijn.

De erfenis van Syrië

Mondiaal jihadisme blijft dreiging voor Europa

6 |

Uitroepen kalifaat: ISIS-leider Abu Bakr al-Baghdadi roept het kalifaat uit. In toenemende mate reizen ook gezinnen uit om in het kalifaat te gaan wonen.

2014

februari

Al-Zawahiri neemt afstand van ISIS en verklaart dat ISIS niet langer tot de Al Qaida familie behoort.

29 juni

22 september

Speech woordvoerder al-Adnani: ISIS roept expliciet op tot aanslagen in het Westen. Aanhangers die niet kunnen uitreizen worden aangemoedigd in eigen land een aanslag te plegen.

2014

Het conflict in Syrië als katalysator

De aanhoudende jihadistisch-terroristische dreiging tegen het Westen lijkt een structureel onderdeel van onze samenleving te zijn geworden. Deze dreiging ontstaat door een wisselwerking tussen prominente jihadistische organisaties (zoals Islamitische Staat in Irak en al-Sham (ISIS) en Al Qaida), netwerken en individuele aanhangers en sympathisanten. Samen vormen zij de mondiale jihadistische beweging.

Het uitbreken van de Arabische Lente, maar met name het conflict in Syrië markeert een kantelpunt in het mondiale jihadisme. Syrië groeide in korte tijd uit tot een van de meest prominente jihadistische strijdgebieden ter wereld. Vanaf 2012 vertrekt een tot dan toe ongekend groot aantal personen van over de hele wereld naar Syrië om deel te nemen aan de gewapende strijd tegen het Syrische regime. Het merendeel van deze uitreizigers, onder wie ruim driehonderd Nederlanders, heeft zich in Syrië aangesloten bij jihadistische organisaties of netwerken. In eerste instantie vooral bij het aan Al Qaida gelieerde Jabhat al-Nusra, maar later met name bij ISIS.

Het conflict in Syrië en de daaraan verbonden opkomst van ISIS hebben een groot mobiliserend effect gehad op de mondiale jihadistische beweging. De beweging is niet alleen in omvang toegenomen, maar ook geprofessionaliseerd. Daarbij heeft het vermogen van met name ISIS om aanhangers en sympathisanten aan te sporen om aanslagen in het Westen te plegen, de afgelopen jaren een stempel gedrukt op het jihadistisch-terroristische dreigingsbeeld.

Het in de zomer van 2014 door ISIS uitgeroepen zogenaamde kalifaat bestaat niet langer. ISIS lijkt inmiddels militair verslagen. Het aantal aanslagen waarmee het Westen de afgelopen periode is geconfronteerd, is sinds oktober 2017 sterk afgenomen. Het beeld lijkt te zijn ontstaan dat de jihadistisch-terroristische dreiging tegen het Westen en dus ook Nederland nagenoeg is verdwenen, maar schijn bedriegt.

In deze publicatie wordt aandacht besteed aan de wijze waarop de internationale jihadistisch-terroristische dreiging zich de afgelopen jaren in Europa heeft gemanifesteerd en ontwikkeld. Daarnaast wordt een beeld geschetst van hoe de situatie nu is en welke invloed de erfenis van Syrië heeft op het dreigingsbeeld dat wij de komende jaren verwachten.

Aanslag op Charlie Hebdo: de redactie van het satirische weekblad in Parijs is doelwit van een aanslag die wordt opgeëist door Al Qaida op het Arabisch Schiereiland.

7 januari

9 januari

Aanslag op Joodse supermarkt in Parijs: aanslagpleger Amedy Coulibaly zegt aanslag in naam van ISIS te hebben gepleegd.

Buitenlandse strijders

Vanaf 2012 vertrekken tienduizenden mensen uit de hele wereld naar Syrië om daar te strijden tegen het Syrische regime. Het merendeel sluit zich aan bij jihadistische organisaties en netwerken.

Per 1 november 2018 zijn vanuit Nederland sinds het uitbreken van het conflict circa 310 personen naar het strijdgebied in Syrië en Irak gereisd. Er zijn circa 85 personen om het leven gekomen en ongeveer 55 personen teruggekeerd naar Nederland. Ongeveer 35 personen verblijven niet meer in het strijdgebied, maar nog wel in de regio. Bijvoorbeeld in vluchtelingenkampen of in gevangenschap. Daarmee bevinden zich nog altijd 135 Nederlandse strijders in Syrië en Irak. Ongeveer drie kwart van deze personen heeft zich aangesloten bij ISIS. Het overige deel heeft zich aangesloten bij aan Al Qaida gelieerde netwerken zoals Hay'at Tahrir al-Sham of het meer recent opgerichte Tanzim Hurras al-Din.

Deze cijfers worden maandelijks geactualiseerd op aivd.nl/terrorismen.

Het Westen als vijand

Islamitische Staat in Irak en al-Sham (ISIS) is na het uitroepen van het zogenaamde kalifaat de belichaming geworden van de jihadistisch-terroristische dreiging waarmee ook het Westen de afgelopen jaren is geconfronteerd. Al Qaida heeft zijn dominante positie als aanvoerder van het mondiale jihadisme moeten afstaan aan ISIS. In dit hoofdstuk blikken we terug op de ontwikkeling van ISIS en Al Qaida de afgelopen jaren.

ISIS

Het ISIS-kalifaat

Met het uitroepen van het zogenaamde kalifaat in de zomer van 2014 heeft ISIS zich gemanifesteerd als aanvoerder van het mondiale jihadisme. In een kort tijdsbestek heeft ISIS in Irak en Syrië een omvangrijk gebied ter grootte van het Verenigd Koninkrijk in handen gekregen, waarbinnen de organisatie ook is gaan fungeren als een staat.

Deze staat of *dawla* kende een hiërarchische bestuursstructuur en werd ondersteund en vormgegeven door een sterk veiligheidsapparaat en een omvangrijke bureaucratie. Binnen het zogenaamde kalifaat heeft ISIS zijn 'inwoners' onderworpen aan strenge islamitische wet- en regelgeving gecombineerd met ISIS' eigen jihadistische ideologie.

Na het uitroepen van het kalifaat werden sympathisanten wereldwijd niet langer alleen opgeroepen om zich aan te sluiten bij ISIS en deel te nemen aan de gewapende strijd tegen het Syrische regime. De propaganda van ISIS richtte zich sindsdien ook expliciet op het werven van verschillende beroepsgroepen, zoals ingenieurs, dokters en leraren, die kunnen helpen het jonge kalifaat verder op te bouwen. Daarnaast werden families uitgenodigd om zich in het kalifaat te vestigen zodat zij 'vrij van verderfelijke invloeden', kunnen leven onder islamitische wet- en regelgeving.

ISIS-provincies

Naast het grondgebied in Syrië en Irak beschikt ISIS over zogenaamde provincies of *wilayat*. In aanvulling op de formele ISIS-provincies in bijvoorbeeld Libië, Egypte, West-Afrika en Afghanistan, beschikt ISIS over meer informele provincies waar leiders van verschillende jihadistische netwerken eenzijdig de eed van trouw hebben gezworen aan de ISIS-kalief.

Aanslagen Parijs: door ISIS getrainde terroristen plegen een aanslag op verschillende plekken in Parijs. Eerste aanslag die vanuit Syrië door ISIS is aangestuurd.

13 november

2015

2016

2016

Het grondgebied dat in deze zogenaamde provincies daadwerkelijk door ISIS wordt bestuurd, is gering. Verder geldt dat de provincies zich, los van enkele aanslagen tegen westerse doelen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten, primair richten op de lokale dan wel regionale strijd.

Oproep tot aanslagen in eigen land

Hoewel ISIS zich in eerste instantie heeft gericht op zijn lokale of regionale agenda in Irak en Syrië heeft de organisatie zich sinds de zomer van 2014 steeds nadrukkelijker in het Westen gemanifesteerd met terroristische aanslagen. Op 22 september 2014 riep de toenmalige woordvoerder Abu Mohamed al-Adnani aanhangers en sympathisanten wereldwijd op om aanslagen in het Westen te plegen of tegen westerse 'doelwitten' elders. Sympathisanten die geen gehoor konden geven aan de door ISIS opgelegde plicht om naar het kalifaat te reizen, werden aangespoord om over te gaan tot het plegen van aanslagen in eigen land. In een latere toespraak die al-Adnani in mei 2016 vlak voor zijn dood uitvaardigde, plaatste hij de plicht om aanslagen te plegen zelfs expliciet boven de plicht om uit te reizen naar het zogenaamde kalifaat.

Om zijn internationale jihadistische agenda vorm te geven, richtte het ISIS-leiderschap een speciale eenheid voor 'externe operaties' op, die verantwoordelijk was voor het plannen, voorbereiden en aansturen van aanslagen buiten het kalifaat. Leden van deze eenheid waren onder meer verantwoordelijk voor het voorbereiden en coördineren van de aanslagen in Parijs (13 november 2015) en in Brussel (22 maart 2016), die werden uitgevoerd door terroristen die (deels) in ISIS-gebied getraind waren.

Aangestuurde, gestimuleerde en geïnspireerde aanslagen

De AIVD verdeelt de aanslagen van zowel ISIS als Al Qaida in drie categorieën:

- door het leiderschap aangestuurd;
- door ISIS- dan wel Al Qaida-leden gestimuleerd;
- geïnspireerde aanslagen. Deze laatste categorie aanslagen, een vorm van 'do-it-yourself jihad', vormt een steeds belangrijker component van de (aanhoudende) jihadistisch-terroristische dreiging, waarmee het Westen wordt geconfronteerd. Met name ISIS is er de afgelopen periode in geslaagd om aanhangers en sympathisanten wereldwijd te mobiliseren om in naam van de organisatie aanslagen te plegen in het Westen.

De opkomst van de 'do-it-yourself jihad'

Sommige ISIS-leden leken enige operationele vrijheid te krijgen om potentiële aanslagplegers te werven en aan te sporen om aanslagen te plegen in het Westen. Zij probeerden steeds vaker om bekenden en contacten van buitenlandse strijders die zich bij ISIS hadden aangesloten, te mobiliseren.

Een aantal van deze ISIS-leden onderhield via internet en sociale media contact met ISIS sympathisanten in Europa en stimuleerde hen om aanslagen in eigen land te plegen. In veel gevallen werden potentiële doelwitten besproken en kreeg de potentiële aanslagpleger advies over het treffen van voorbereidingen en bijvoorbeeld de te gebruiken modus operandi.

ISIS heeft de afgelopen jaren ook laten zien dat het in staat is om potentiële aanslagplegers die niet in Irak en Syrië zijn getraind, te inspireren. Het mobiliserend vermogen van ISIS' professionele propagandamachine is daarbij dodelijk succesvol gebleken. Door ISIS (-propaganda) geïnspireerde aanslagen komen tot stand zonder goedkeuring dan wel aansturing van het ISIS-leiderschap en vaak zonder contact met in Syrië en Irak verblijvende ISIS-leden. Dit betekent niet dat de aanslagplegers zogenaamde eenlingen zijn. De meeste plegers van deze geïnspireerde aanslagen maken ondanks dat zij de aanslag eigenstandig hebben voorbereid en uitgevoerd wel degelijk deel uit van een (virtueel) jihadistisch netwerk.

Sinds de militaire druk van de anti-ISIS-coalitie is toegenomen, is ISIS steeds minder in staat gebleken om centraal aangestuurde en gecoördineerde aanslagen uit te voeren in het Westen. ISIS is vanaf 2016 steeds sterker afhankelijk van relatief kleinschalige maar talrijke aanslagen die veelal gericht zijn tegen publieke en niet of nauwelijks te beveiligen plaatsen, zoals een kerstmarkt in Berlijn (19 december 2016), de London Bridge (3 juni 2017) of de Ramblas in Barcelona (17 augustus 2017). Vaak zijn willekeurige burgers het slachtoffer, maar ook politieagenten en militairen zijn doelwit. De aanslagmiddelen waarmee deze aanslagen zijn uitgevoerd, zijn vaak vrij verkrijgbaar en bruikbaar voor alledaagse activiteiten. Met name steekwapens worden veel gebruikt, maar ook aanslagen met voertuigen (auto's en vrachtauto's) komen sinds de aanslag in Nice (14 juli 2016) steeds vaker voor. Soms wordt ook gebruik gemaakt van vuurwapens, slagwapens of zelfgemaakte explosieven.

Niet alleen mannen, ook vrouwen kunnen een dreiging vormen

Het merendeel van de aanslagplegers dat in naam van ISIS aanslagen heeft uitgevoerd of heeft geprobeerd te plegen, is man. Toch is er ook een aantal vrouwen dat de bereidheid heeft getoond om in naam van ISIS aanslagen te plegen in hun eigen land. Hoewel de inzet van vrouwen voor het plegen van aanslagen een omstreden punt blijft in jihadistische kringen, ook voor ISIS, propageert de organisatie sinds het najaar van 2017 een actievere rol voor vrouwen in het strijdgebied. In het Westen waren bij verschillende door de autoriteiten verstoorde aanslagplannen jonge vrouwen betrokken. In sommige gevallen werden zij door ISIS-leden in Syrië en Irak gestimuleerd of gecoacht. Een voorbeeld hiervan is de mislukte aanslag op de Notre Dame in Parijs in september 2016, waarbij een aantal jonge vrouwen een auto gevuld met gasflessen nabij de kathedraal tot ontploffing wilde brengen.

Aanhouding op verzoek van Frankrijk: in Rotterdam wordt een 32-jarige Fransman aangehouden die wordt verdacht van betrokkenheid bij het voorbereiden van een terroristische aanslag.

28 maart

2016

ISIS, geboren uit Al Qaida

De Iraakse ISIS-leider Abu Bakr al-Baghdadi stuurde na het uitbreken van de Arabische Lente de Syriër Mohammed al-Julani naar Syrië om daar Jabhat al-Nusra op te richten. Later kondigde al-Baghdadi eenzijdig aan dat Jabhat al-Nusra en de Islamitische Staat in Irak en al-Sham zouden samengaan als de Islamitische Staat in Irak en de Levant (ISIL). Al-Julani weigerde zich publiekelijk onder de banier van al-Baghdadi te scharen en zwoer de eed van trouw nogmaals publiekelijk aan Al Qaida-leider Ayman al-Zawahiri, die het leiderschap van Al Qaida na de dood van Osama bin Laden had overgenomen. Pogingen van al-Zawahiri om dit conflict op te lossen, liepen op niets uit, waarna de organisaties zich formeel van elkaar afscheidden. Dit resulteerde in een vooralsnog blijvende breuk tussen ISIS en Al Qaida, in ieder geval op leiderschapsniveau.

Aanslag Nice: een aanslagpleger rijdt met vrachtwagen in op een mensenmenigte op de boulevard in Nice.

Al Qaida

In de schaduw van ISIS

Al Qaida heeft zijn positie als aanvoerder van het mondiale jihadisme, die het na de aanslagen van 11 september 2001 in de Verenigde Staten had verworven, als gevolg van de opkomst van ISIS verloren. Een groot aantal leiders en prominente strijders is uitgeschakeld door gerichte militaire aanvallen van met name de Verenigde Staten en regionale bondgenoten. Mede door deze aanhoudende militaire druk is de capaciteit van Al Qaida om groot-schalige en complexe aanslagen uit te voeren in het Westen de afgelopen jaren teruggedrongen.

Een internationaal netwerk

Al Qaida wordt vandaag de dag in meer regio's vertegenwoordigd door formele afdelingen en aan Al Qaida gelieerde netwerken dan in de periode rond de aanslagen in de Verenigde Staten. Het centrale leiderschap van de organisatie heeft vanuit Afghanistan en Pakistan een internationaal netwerk opgebouwd van aan Al Qaida verbonden organisaties.

De Al Qaida-afdelingen hebben zich weliswaar gecommitteerd aan de internationale jihadistische agenda tegen het Westen, maar in de praktijk zijn zij vooral bezig met de lokale dan wel de regionale strijd tegen lokale overheden en veiligheidstroepen.

Syrië: een nieuwe machtsbasis voor Al Qaida

In Noordwest-Syrië heeft Al Qaida een belangrijke machtsbasis gevestigd. Niet alleen het aantal verschillende Al Qaida groepen in deze regio, maar ook hun samenstelling en interactie met andere gewapende oppositie-groepen was de afgelopen jaren voortdurend onderhevig aan verandering. Zo beschikte Al Qaida er aan het begin van het Syrische conflict over een formele afdeling (Jabhat al-Nusra), over verschillende Al Qaida-gelieerde strijd-groepen (zoals Jund al-Aqsa) en waren er Al Qaida-leden actief voor andere oppositiegroepen zoals Ahrar al-Sham. Daarnaast hebben aan Al Qaida gelieerde personen geprobeerd om de internationale agenda van Al Qaida vorm te geven vanuit Syrië.

Het in 2012 opgerichte Jabhat al-Nusra was verreweg de grootste Al Qaida-groep in Noordwest-Syrië. In een poging om de meest invloedrijke groep van de Syrische oppositie te worden, speelde het leiderschap van Jabhat al-Nusra een strategisch spel. Waar opportuun werd samengewerkt met andere oppositiegroepen of werd geprobeerd deze groepen te beïnvloeden of te verzwakken. Jabhat al-Nusra kreeg vanwege de Al Qaida-merknaam gaandeweg moeite om aansluiting te vinden bij andere gewapende oppositiegroepen.

Mislukte aanslag Notre Dame Parijs: een groepje Franse vrouwen probeert met een bomauto een aanslag te plegen. Een voorbeeld van een door ISIS gestimuleerde aanslag in Europa.

28 juli

Oprichting Jabhat Fateh al-Sham:
opvolger Jabhat al-Nusra

3 september

2016

Ook het vinden van bijvoorbeeld geldschietters werd als gevolg van de openlijke verbondenheid met Al Qaida een uitdaging. Uiteindelijk besloot Jabhat al-Nusra formeel afstand te nemen van de organisatie. Mede als gevolg van deze strategie is Jabhat al-Nusra, en het latere Hay'at Tahrir al-Sham, daadwerkelijk een van de meest invloedrijke oppositiegroepen geworden in Noordwest-Syrië. Ondanks dat Jabhat al-Nusra in de zomer van 2016 de banden met Al Qaida publiekelijk heeft beëindigd, beschouwt de AIVD diens opvolger (Hay'at Tahrir al-Sham) als Al Qaida-gelieerde groep die in lijn met het jihadistische gedachtegoed bereid is om aanslagen te plegen wanneer dat de strategische belangen van de groep dient.

De toenemende invloed van Al Qaida in Noordwest-Syrië trok jihadisten met internationale ambities aan. Zo stuurde Al Qaida-leider Ayman al-Zawahiri vroeg in het conflict verschillende vertrouwde 'jihadveteranen' uit Afghanistan en Pakistan richting Syrië. Leden van deze zogenaamde Khorasan Groep, refererend aan de Arabischstalige naam voor de regio Afghanistan en Pakistan, waren nadrukkelijk gericht op het voorbereiden van aanslagplannen tegen het Westen. Amerikaanse luchtaanvallen hebben voorkomen dat de groep deze aanslagplannen daadwerkelijk heeft kunnen uitvoeren. Als gevolg hiervan heeft het Al Qaida-leiderschap een strategische pauze ingelast voor het voorbereiden van aanslagen tegen het Westen vanuit Syrië, om zo Jabhat al-Nusra ruimte te geven om zijn invloed uit te breiden zonder militaire interventies vanuit de internationale gemeenschap uit te lokken.

In februari 2018 heeft Al Qaida een nieuwe groep opgericht in Syrië, Tanzim Hurras al-Din, die openlijk verbonden is met Al Qaida en nadrukkelijk aandacht heeft voor de internationale jihadistische agenda. Deze nieuwe groep staat dan ook op gespannen voet met Hay'at Tahrir al-Sham die de banden met Al Qaida liever verhuult.

Ook Al Qaida stuurt aan, stimuleert en inspireert

Ook voor Al Qaida geldt dat, net als bij ISIS, de aanslagen van formele Al Qaida-afdelingen en aan Al Qaida gelieerde netwerken gemakshalve onderverdeeld kunnen worden in aangestuurde, gestimuleerde en geïnspireerde aanslagen. Naast de centraal aangestuurde aanslagen in de Verenigde Staten in 2001 en bijvoorbeeld de 'gestimuleerde' aanslag van Nidal Hassan op de Amerikaanse legerbasis Fort Hood in Texas (5 november 2009), zijn er tot voor de opkomst van ISIS verschillende aanslagen gepleegd die als door Al Qaida geïnspireerd zouden kunnen worden geïdentificeerd.

Al Qaida noch zijn internationale afdelingen zijn er na de aanslag op de redactie van het Franse satirische tijdschrift Charlie Hebdo op 7 januari 2015 in geslaagd om succesvolle aanslagen uit te voeren of te laten plegen in het Westen. De organisatie is veel minder dan ISIS in staat gebleken om aanhangers en sympathisanten te mobiliseren. Door de beperkte publieke zichtbaarheid van Al Qaida in het Westen wordt door sommigen ten onrechte verondersteld dat Al Qaida geen rol van betekenis meer speelt in het jihadistisch-terroristische dreigingsbeeld.

Daling in aantal uitreizigers: ISIS staat onder militaire druk en verliest gebied. Het aantal uitreizigers neemt af tot vrijwel nul in 2018.

Kalifaat in duigen, droom blijft overeind

Sinds het uitroepen van het zogenaamde kalifaat vonden ieder jaar meer aanslagen plaats in Europa. Het merendeel van deze aanslagen is gepleegd door ISIS-aanhangers die zich hebben laten inspireren door ISIS om tot actie over te gaan. Inmiddels is ISIS de controle over nagenoeg al zijn grondgebied kwijtgeraakt. Het zogenaamde kalifaat bestaat niet langer. Toch blijft ISIS op langere termijn streven naar een islamitische heilstaat, net als Al Qaida. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe ISIS en Al Qaida zich aan de huidige situatie aanpassen.

ISIS

Terug naar (bekend) ondergronds terrein

ISIS heeft zich sinds de aanval werd ingezet op de voor de organisatie belangrijke steden als Raqqa en Mosoel onder de aanhoudende militaire druk getransformeerd tot een ondergrondse organisatie die zijn statelijke karakter heeft verloren. Dit is onder meer zichtbaar in het door ISIS verspreide propagandamateriaal. Niet alleen de frequentie waarmee ISIS propaganda distribueert is teruggelopen, ook de inhoudelijke boodschap die wordt verspreid is aangepast aan de nieuwe (ondergrondse) omstandigheden. Zo richt de propaganda zich met name op de lokale militaire strijd in Syrië en Irak en op 'successen' in de ISIS-provincies en wordt niet langer centraal aandacht besteed aan het verbeelden van het zogenaamde kalifaat als utopische heilstaat.

Toch is het kalifaat als ideaal nog springlevend. In een op 22 augustus 2018 gepubliceerde audioboodschap van Abu Bakr al-Baghdadi, wordt het verlies van grondgebied gebagatelliseerd als een tactische en uiteindelijk slechts tijdelijke tegenslag. De ISIS-leider stelt dat het uiteenvallen van het zogenaamde kalifaat als geografische entiteit en de aanhoudende beproevingen waarmee ISIS wordt geconfronteerd onlosmakelijk verbonden zijn met de weg naar de uiteindelijke 'goddelijke overwinning'.

Hoewel ISIS aanzienlijke verliezen heeft geleden en verschillende prominente leiders, commandanten en strijders heeft verloren, staat de organisatie er beter voor dan zijn 'voorganger' Al Qaida in Irak (AQI) in 2007, toen de Verenigde Staten verklaarden AQI in Irak militair te hebben verslagen. ISIS weet zich aan te passen aan de nieuwe, maar voor de organisatie zeer vertrouwde werkelijkheid: die van een ondergrondse opstand.

7 december

Arrestatie van een 31-jarige Rotterdammer: op verdenking van het voorbereiden van een terroristisch misdrijf. Bij de huiszoeking worden een kalasjnikov, explosieven en een ISIS-vlag in beslag genomen.

2016

2017

28 januari

Oprichting Hay'at Tahrir al-Sham: na samenvoegen Jabhat Fateh al-Sham met enkele kleinere strijdgroepen.

2017

Er bevinden zich nog altijd aanzienlijke aantallen buitenlandse strijders in Irak, waaronder ook Nederlandse jihadisten. Daarnaast zijn de lokale omstandigheden, die de organisatie eerder ruimte boden om op te komen, vrijwel onveranderd.

Turkije was na het uitbreken van het Syrische conflict lange tijd een springplank voor de ongekend grote aantallen buitenlandse strijders die vanuit de hele wereld naar Syrië trokken. ISIS (en overigens ook Al Qaida) maakt gebruik van Turkije als strategische uitvalsbasis. Van hieruit kan ISIS zich herstellen, reorganiseren en de ondergrondse strijd in de regio verder vormgeven. Daarnaast kan ISIS de relatieve rust in Turkije gebruiken om plannen te smeden om zijn nog altijd aanwezige internationale ambities (opnieuw) vorm te geven.

Het feit dat de Turkse belangen niet altijd overeenkomen met de Europese prioriteiten op het gebied van terrorismebestrijding is problematisch. De Turkse autoriteiten treden weliswaar op tegen zowel ISIS als Al Qaida, maar geven prioriteit aan het bestrijden van bijvoorbeeld de PKK. Hierdoor hebben beide organisaties voldoende ademruimte en bewegingsvrijheid om zich te kunnen handhaven.

Aanslagdreiging onverminderd aanwezig

Het aantal aanslagen dat door of in naam van ISIS in het Westen is gepleegd is sinds het uitroepen van het zogenaamde kalifaat ieder jaar toegenomen. Sinds oktober 2017 is deze trend gewijzigd en is het aantal aanslagen dat door of namens ISIS is uitgevoerd in het Westen sterk afgenomen. ISIS blijft echter in staat om de mondiale jihadistische beweging te mobiliseren. Zo heeft ISIS sinds maart van dit jaar onder meer de verantwoordelijkheid opgeëist voor de aanslag in het Franse Trèbes (25 maart 2018), Luik (29 mei 2018), Parijs (19 juni 2018) en Trappes (23 augustus 2018). Ook zijn in Nederland en omliggende landen verschillende aanhoudingen verricht waardoor aanslagen zijn voorkomen. In enkele van deze gevallen was sprake van interesse in het gebruik van onconventionele middelen.

Het claimen van bepaalde aanslagen door ISIS betekent overigens niet in alle gevallen dat ISIS ook daadwerkelijk verantwoordelijkheid draagt voor de aanslag, dan wel voorafgaand aan de aanslag op de hoogte was van de plannen van de aanslagpleger. Zo eiste ISIS de verantwoordelijkheid op voor de aanslag op een countryfestival in Las Vegas (1 oktober 2017), terwijl er geen enkele aanwijzing was dat de dader in naam van ISIS of gemotiveerd door het jihadistisch gedachtegoed handelde.

Val Mosul: ISIS moet zijn belangrijkste bolwerk in Irak na een militair offensief opgeven.

2017

27 april

zomer

Aanhoudingen Westminster in Londen: de Britse Omar Ali, een terugkeerder uit Afghanistan-Pakistan, wordt bij Westminster aangehouden met een aantal messen. Hij verklaart het hart van de democratie te willen treffen met een aanslag, zeer waarschijnlijk uit naam van Al Qaida.

Een groot kalifaat

Al Qaida en ISIS streven naar het vestigen van een kalifaat waarin de wereldwijde moslimgemeenschap kan leven onder islamitische wet- en regelgeving zonder bloot te worden gesteld aan 'onzuivere' invloeden.

Sinds de tweede helft van de jaren negentig ziet Al Qaida het Westen nadrukkelijk als legitiem doelwit van aanslagen. Aanslagen moeten ertoe leiden dat (militaire) steun voor 'afvallige moslimregimes' in de islamitische wereld door het Westen beëindigd wordt. Zonder deze Westerse steun zouden deze regimes niet in staat zijn hun macht in stand te houden en omvergeworpen kunnen worden. Hierna kunnen islamitische emiraten worden gevestigd die uiteindelijk verenigd worden in een groot kalifaat.

ISIS is vooral gericht op Syrië en Irak, maar flirt vanuit zijn voorgeschiedenis als Al Qaida in Irak tegelijkertijd met een internationale jihadistische agenda. De aandacht voor het Westen als legitiem doelwit van aanslagen bestond al langer, maar werd prominenter nadat de anti-ISIS-coalitie werd opgericht die een militaire luchtcampagne tegen ISIS in Irak en Syrië begon. Vanaf dat moment benadrukt ISIS dat gepleegde en geclaimde aanslagen een vergelding zijn voor het leed dat de moslims wordt aangedaan.

Al Qaida

Het herstel van Al Qaida

Het Al Qaida-leiderschap probeert te profiteren van het verval van ISIS en de eigen organisatie opnieuw te positioneren als aanvoerder van het mondiale jihadisme. Al Qaida-leider Ayman al-Zawahiri blijft zich in zijn toespraken kritisch uitlaten over ISIS en het 'gefaalde kalifaat', zoals blijkt uit zijn audioboodschap van 23 augustus 2018. Hoewel het operationele belang van Afghanistan enigszins lijkt te zijn afgenomen, bevindt de Al Qaida-leider zich nog altijd in deze regio en lijkt hij nog altijd een rol van betekenis te spelen in de dagelijkse aansturing van het mondiale Al Qaida-netwerk. Al-Zawahiri onderstreept in zijn speech het ideële belang van Afghanistan voor het uiteindelijke herrijzen van het kalifaat, een doel dat ook Al Qaida blijft nastreven.

Het Al Qaida-leiderschap heeft Hamza bin Laden, de zoon van de in mei 2011 gedode Al Qaida-leider Osama bin Laden, naar voren geschoven als prominent boegbeeld van de organisatie in een poging om nieuwe mensen aan zich te binden en de Al Qaida-gelederen te versterken. Naast zijn afkomst en charisma wordt het feit dat hij ISIS niet expliciet heeft bekritiseerd, gezien als een voordeel. De jonge Bin Laden kan mogelijk fungeren als bruggebouwer en gedesillusioneerde ISIS-leden en strijders bewegen zich (opnieuw) bij Al Qaida aan te sluiten.

Al Qaida probeert zijn mobiliserend vermogen te vergroten door zijn propaganda te moderniseren en beter aan te laten sluiten op de professionele en kwalitatief hoogwaardige 'norm' die na de opkomst van ISIS in 2013 gemeengoed is geworden. Propagandaboodschappen zijn korter dan voorheen, worden in meer gevallen visueel ondersteund door bijvoorbeeld videobeelden en verwijzen naar recentere gebeurtenissen.

Daarnaast worden in navolging van het succes van ISIS aanhangers en sympathisanten wederom opgeroepen om in naam van Al Qaida kleinschalige aanslagen te plegen in het Westen. Tot op heden blijven deze oproepen nagenoeg onopgevolgd. Een uitzondering hierop is de aanhouding, door de Britse autoriteiten in Londen, van een potentiële aanslagpleger die in april 2017 nabij Westminster in London een aanslag zou hebben willen plegen in naam van Al Qaida.

Al Qaida heeft in de schaduw van ISIS kunnen bouwen aan een strategische uitvalsbasis in Syrië. Een aantal prominente Al Qaida-veteranen, waarvan een deel na 2001 onder 'huisarrest' in Iran verbleef, speelt hierin een belangrijke rol. Met name de vrijlating door Iran van vijf zeer ervaren Al Qaida-leiders heeft het leiderschapskader rond al-Zawahiri fors versterkt. De vrijgelaten leiders hebben ervoor gezorgd dat het leiderschap weer meer greep heeft gekregen op de mondiale Al Qaida-organisatie. Een aantal van de vrijgelaten leiders is naar Syrië gereisd, waar zij een impuls hebben gegeven aan de internationale ambities van Al Qaida.

Jihadistisch-terroristische dreiging is het nieuwe normaal

De jihadistisch-terroristische dreiging tegen het Westen en dus ook Nederland lijkt een structureel onderdeel van de Europese samenleving te zijn geworden. De intentie van zowel ISIS als Al Qaida om aanslagen te (laten) plegen in het Westen is nog altijd onverminderd aanwezig.

Het conflict in Syrië heeft een stempel gedrukt op het jihadistisch-terroristische dreigingsbeeld. Mede door de wijdverspreide en professioneel ogende propaganda is de drempel om uit te reizen naar een jihadistisch strijdgebied en aansluiting te zoeken bij een internationale jihadistisch-terroristische organisatie verlaagd. Tegelijkertijd lijkt ook de drempel om in naam van een dergelijke organisatie aanslagen uit te voeren in eigen land naar beneden te zijn bijgesteld. Deze bereidheid lijkt wel een zekere samenhang te hebben met het 'succes' van de jihadistisch-terroristische organisaties waardoor aanhangers zich laten stimuleren en inspireren.

Naar verwachting zal deze erfenis van het conflict in Syrië ook bepalend zijn voor het jihadistisch-terroristisch dreigingsbeeld op de lange termijn. In dit laatste hoofdstuk kijken we vooruit naar de jihadistisch-terroristische dreiging de komende jaren.

ISIS en Al Qaida blijven elkaars concurrent

Het in de zomer van 2014 door ISIS uitgeroepen zogenaamde kalifaat bestaat niet langer. Desondanks is ISIS allesbehalve definitief verslagen. De droom van het kalifaat als utopische heilstaat blijft overeind, de organisatie heeft zich aangepast aan de nieuwe omstandigheden en is omgevormd tot een ondergrondse beweging. Vanuit deze vertrouwde positie kan de organisatie zich herstellen en zich mogelijk voorbereiden op een wederopstanding.

Als ondergrondse organisatie zal ISIS ook op de lange termijn een destabiliserende werking hebben op de veiligheidssituatie in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Hoewel het ondergrondse karakter van de organisatie gevolgen heeft voor de mate waarin het ISIS-leiderschap in staat is om aanslagen in het Westen voor te bereiden, aan te sturen en te coördineren, heeft ISIS de intentie daartoe allesbehalve terzijde geschoven. Het zwaartepunt in de ambitie om aanslagen in het Westen te (laten) plegen is de afgelopen jaren verschoven naar het mobiliseren van ISIS-aanhangers. Hoewel het aantal succesvolle terroristische aanslagen in het Westen dat in naam van ISIS is uitgevoerd sinds oktober 2017 sterk is afgenomen, oogst ISIS sporadisch nog altijd succes. De in enkele gevallen gebleken interesse van ISIS-aanhangers in onconventionele aanslagmiddelen is in dit verband zorgwekkend.

Arrestatie in Duitsland: een ISIS-aanhanger wil een aanslag plegen met een biologisch wapen en wordt aangehouden. Dit toont de ambitie van ISIS om ook complexere aanslagen te willen plegen.

maart

Opleving ISIS-propaganda: nadat de propagandamachine van ISIS eind 2017 tot stilstand kwam, slaagt de groep er in 2018 in propaganda te maken en aanslagen te claimen, soms inclusief video van de aanslagpleger.

13 juni

21 juni

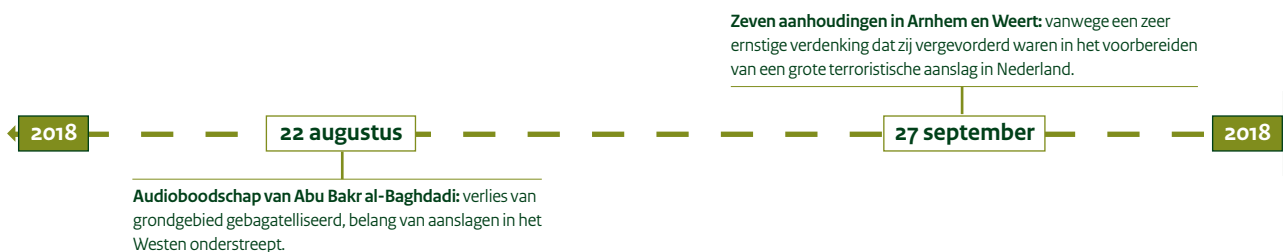
2018

Aanhoudingen Rotterdam: er worden twee mannen aangehouden op verdenking van het voorbereiden van een terroristisch misdrijf.

Jihadistische beweging in Nederland

De Nederlandse jihadistische beweging bestaat uit ruim vijfhonderd aanhangers en enkele duizenden sympathisanten. Zij vormen een potentiële dreiging. Illustratief hiervoor is de aanhouding op 27 september van zeven personen in Weert en Arnhem, die een aanslag in Nederland wilden plegen en al langere tijd bij de AIVD in beeld waren.

Daarnaast bevinden zich nog 135 Nederlanders in Syrië, Irak of elders in die regio. Enkele tientallen Nederlandse jihadisten hebben hun poging om het strijdgebied in Syrië en Irak te bereiken onderweg zien stranden. Een deel van hen heeft het jihadistisch gedachtegoed sindsdien niet losgelaten en is nog steeds onderdeel van de jihadistische beweging in Nederland.

Ondanks pogingen van Al Qaida om zich opnieuw op te werpen als leider van het mondiale jihadisme, blijft het de vraag of de organisatie hier daadwerkelijk toe in staat is. Hoewel de organisatie er al langere tijd niet in is geslaagd om zich met aanslagen in het Westen te manifesteren, heeft Al Qaida wel kunnen profiteren van de instabiliteit die na het uitbreken van de Arabische Lente in Noord-Afrika en het Midden-Oosten is ontstaan. Al Qaida is groter en geografisch meer verspreid dan aan de vooravond van de terroristische aanslagen in de Verenigde Staten, waarmee Al Qaida internationale naamsbekendheid verwierf. De machtsbasis die de organisatie in de schaduw van ISIS heeft opgebouwd in Syrië is weliswaar onderhevig aan verandering vanwege lokale (militaire) ontwikkelingen, maar zal ook op lange termijn belangrijk blijven voor het jihadistisch terroristisch dreigingsbeeld in het Westen.

Ook Al Qaida blijft een onverminderde intentie houden om aanslagen te (laten) plegen in het Westen. De organisatie heeft daarbij een voorkeur voor grootschalige aanslagen tegen symbolische doelen, maar keurt kleinschaliger aanslagen door individuele jihadisten die in naam van de organisatie opereren allerminst af. De vraag blijft in hoeverre Al Qaida in staat is om zijn mobiliserende vermogen te vergroten en aanhangers wereldwijd aan te sporen om ook daadwerkelijk aanslagen te plegen.

De breuk tussen ISIS en Al Qaida op leiderschapsniveau lijkt blijvend. Voorlopig blijven de twee organisaties naast elkaar bestaan en met elkaar concurreren. Individuele strijders van beide organisaties behouden de mogelijkheid om een overstap te maken.

Door een groot aantal jihadisten wordt het jihadistisch gedachtegoed beschouwd als een verbindende factor, die de waarde van jihadistische merknamen van ondergeschikt belang maakt. Desondanks heeft de breuk tussen ISIS en Al Qaida wel degelijk effect op de onderlinge verhoudingen tussen jihadisten buiten het strijdgebied, waar wel degelijk sprake is van verdeeldheid tussen aanhangers en sympathisanten van ISIS en Al Qaida.

Dreiging komt voort uit de beweging

Het Syrische conflict markeert een kantelpunt in het mondiale jihadisme. Het conflict en de daaraan verbonden opkomst van ISIS hebben een bijna hypnotiserend mobiliserend effect gehad op de mondiale jihadistische beweging en zijn bepalend geweest voor de dynamiek binnen de beweging. Als gevolg van het conflict in Syrië is deze beweging gegroeid en geprofessionaliseerd.

Ondanks de aanhoudende militaire druk op zowel ISIS als Al Qaida bevinden zich nog altijd grote aantallen buitenlandse strijders, onder wie een aanzienlijk aantal Nederlanders, in het strijdgebied van Syrië en Irak. Daarnaast bevinden zich jihadisten in de regio die zijn gedetineerd door bijvoorbeeld de Koerdische, Iraakse dan wel Turkse autoriteiten. Op termijn zullen zij mogelijk terugkeren. Hoewel inmiddels aanzienlijke aantallen buitenlandse strijders naar Europa zijn teruggekeerd, is van een echt grootschalige terugkeer tot op heden geen sprake.

Los van de potentiële aanslagdreiging is de impact van uitreizigers, gefrustreerde uitreizigers, terugkeerders en zelfs gesneuvelden op de potentiële jihadistisch-terroristische dreiging op de lange termijn aanzienlijk. Door de ervaring die zij in het strijdgebied hebben opgedaan, hebben zij een veteranenstatus verworven die onder aanhangers en sympathisanten tot een verhoogd aanzien kan leiden. Deze jihadveteranen kunnen met hun status en ervaring bestaande netwerken uitbreiden, versterken en nieuwe (transnationale) netwerken opbouwen. Bovendien komen naar verwachting honderden jihadististen in Europa, die sinds 2015 gearresteerd zijn, tussen 2019 en 2023 weer op vrije voeten. Velen van hen zullen het jihadistisch gedachtegoed gedurende hun detentie niet hebben losgelaten.

Een ander onderdeel van de erfenis van Syrië dat van invloed is op de langetermijndreiging van het mondiale jihadisme is het transnationale karakter van de jihadistische beweging, dat mede door het conflict in Syrië is versterkt. De contacten die buitenlandse strijders in het strijdgebied hebben gelegd en de gemeenschappelijke ervaring die in het strijdgebied is opgedaan, hebben mogelijk banden gesmeed die ook op langere termijn effect kunnen hebben op de jihadistische terroristische dreiging.

De AIVD maakt zich daarnaast zorgen over de mogelijke dreiging die uitgaat van vrouwen en minderjarigen. In de publicatie 'Jihadistische vrouwen, een niet te onderschatten dreiging' (november 2017), staat dat vrouwen niet alleen een potentiële aanslagdreiging kunnen vormen, maar de jihadistische beweging ook kunnen steunen door anderen te werven en propaganda te produceren. Naast vrouwen heeft met name ISIS de afgelopen periode op verschillende momenten publiekelijk het belang benadrukt van de aandacht die de organisatie heeft voor de nieuwe generatie jihadististen, de zogenaamde 'welpen van het kalifaat'. Ook is de jihadistische beweging inmiddels versterkt door een jongere generatie die tijdens de uitreisgolf vanaf 2012 nog te jong was om zelf uit te reizen.

De aantrekkingskracht van het jihadistisch gedachtegoed blijft naar verwachting bestaan, ook zonder nieuwe katalysator zoals het conflict in Syrië dat was. Daarmee zal het mondiale jihadisme op zowel de korte als op de lange termijn een dreiging blijven vormen.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
aivd.nl

Postbus 20010
2500 EA Den Haag

november 2018